

“DORIVOR O‘SIMLIKLARNING INSON HAYOTIDAGI AHAMIYATI”

Alfraganus University v.v.b.dotsenti

Yuldasheva Shohidaxon Saitovnaemail: sh_yuldasheva@afu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada dorivor o‘simliklardan insonlar salomatligini saqlashda foydalanib kelishgan. Shifobaxsh o‘simliklar kasalliklarning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi va ularni targ‘ib qilish va foydalanish barcha mavjud profilaktika strategiyalariga mos keladi va tadqiqot o‘simliklarning dorivor maqsadlarida foydalanish bo‘yicha bilimlarga va ularning shifobaxsh xususiyatlarini, shuningdek, dorivor o‘simliklarning aholi salomatligi uchun muhim bo‘lgan kasalliklarga qarshi kurashdagi roli, hissasi va foydaliligini tasdiqlash uchun ilmiy tadqiqotlarga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Kasallik, dorivor o‘simliklar, farmatsevtika, farmakopeyali, ingredientlar.

Dorivor o‘simliklar bilan davolash insoniyatning o‘zi kabi qadimgi davolash usuli ҳисобланади. Insonning tabiatda dorivor o‘simliklarni izlash bilan bog‘liqligi uzoq o‘tmishga borib taqaladi, bu haqda turli manbalardan (yozma hujjatlar, saqlanib qolgan yodgorliklar va hatto asl o‘simlik dori-darmonlari) juda ko‘p dalillar mavjud. Dorivor o‘simliklardan foydalanishni bilish kasalliklarga qarshi ko‘p yillik kurashning natijasidir va odamlar o‘simliklarning po‘stlog‘i, urug‘lari, mevalari va boshqa qismlarida турли moddalarni iste‘mol qilishni o‘rgandilar. Zamonaviy ilm-fan zamonaviy farmakoterapiyada qadimgi tsivilizatsiyalar tomonidan ma‘lum bo‘lgan va ming yillar davomida qo‘llanilgan o‘simlik dori vositalarining faol ta‘sirini tan oldi va ko‘rib chiqdi. Dorivor o‘simliklardan foydalanish bilan bog‘liq g‘oyalarni ishlab chiqishni bilish farmatsevt va shifokorlarning inson hayotini engillashtirishda professional xizmatlarning tarqalishi bilan yuzaga kelgan muammolarga javob berish qobiliyatini oshirdi.

Dorivor o'simliklar farmakopeyali, farmakopeyali bo'lmagan yoki sintetik dori vositalarini ishlab chiqishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan ingrediylarning boy resurslari hisoblanadi. O'simlik tibbiyotning muhim manbai bo'lib, dunyo salomatligida muhim rol o'ynaydi. Dorivor o'tlar yoki o'simliklar terapevtik yoki shifobaxsh yordamchi vositalarning muhim potentsial manbai ekanligi ma'lum. Dorivor o'simliklardan foydalanish butun dunyoda sog'liqni saqlash tizimida etakchi o'rinni egalladi. Bu dorivor o'simliklardan nafaqat kasalliklarni davolash uchun, balki yaxshi sog'liq va sharoitlarni saqlash uchun potentsial material sifatida foydalanishni o'z ichiga oladi. Dunyoning ko'pgina mamlakatlari, ya'ni dunyo aholisining uchdan ikki qismi birlamchi tibbiy yordam uchun o'simlik dori-darmonlariga bog'liq. Buning sabablari ularning madaniy jihatdan maqbulligi, inson tanasi bilan yaxshi moslashishi va kamroq yon ta'sirga olib kelishidir. Aspirin, atropin, artimesinin, kolxisin, digoksin, efedrin, morfin, fizostigmin, pilokarpin, xinin, xinidin, reserpin, taksol, tubokurarin, vinkristin va vinblastin o'simliklardan olinadi deb ishonilgan dorilardir.

Shuning uchun aa'anaviy tibbiyotda va farmatsevtika sanoatida xom ashyo sifatida o'simliklarning ahamiyatini ortiqcha ta'kidlab bo'lmaydi. Kasalliklarni davolash uchun o'tlardan foydalanish sanoatlashgan bo'lmagan jamiyatlarda deyarli universaldir. Yigirmanchi asrning oxirida o'simliklarni davolash amaliyotida bir qator a'analar hukmronlik qildi. Hozirda shifokorlar uchun mavjud bo'lgan ko'plab farmatsevtika preparatlari uzoq vaqtdan beri o'simlik preparatlari, jumladan, afyun, asprin, raqamli va xinin kabi qo'llanilgan. Dorivor o'simliklardan foydalanish aa'anaviy tibbiyotning ulkan kengayishi va o'simliklarni davolashga bo'lgan qiziqishning ortib borayotganini hisobga olgan holda dunyo bo'ylab ortib bormoqda. Sintetik preparatlar yashil vositalarga qarshi mashhurlikka erishdi, chunki ularning tez ta'sir ko'rsatadigan ta'siri, ammo odamlar tabiiy vositalar bilan bog'liq foydalarni anglay boshladilar. Kimyoviy ravishda tayyorlangan dorilar tez ta'sir qilishi mumkin, ammo ular uzoq muddatda inson tanasiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan nojo'ya ta'sirlarga ega, dorivor o'simliklar esa organizmga juda kam yoki umuman salbiy ta'sir ko'rsatadigan integratsiyalashgan yoki probiotikda ishlaydi.

Dunyo bo'ylab turli xil inson salomatligi uchun bir qator o'simlik turlari qo'llaniladi. O'simlik turlari alkaloidlar, fenollar, taninlar, kriogenlar, glikotsidlar, terpeniotlar kabi faol moddalarni o'z ichiga oladi. Ushbu ingredientlar, infektsiyalarga qarshi va antibakterial vositalar sifatida ishlatilgan va samarali deb topilgan. Masalan, Zanjabil (*Allium sativum*) va sarimsoq (*Zingiber officinale*) inson salomatligini saqlash uchun uzoq vaqtdan beri foydalanilgan oziq-ovqatga achchiq qo'shimchalardir. Inson salomatligini mustahkamlashda dorivor o'simliklarning o'rni katta, desak mubolag'a bo'lmaydi. Dorivor o'simliklarning inson salomatligidagi o'rni. Dorivor o'simliklar bir necha ming yillar davomida insoniyat tomonidan dori manbai sifatida ishlatilgan. Darhaqiqat, qadimgi odam o'zining davolash, profilaktika va boshqa dori-darmonlarga bo'lgan ehtiyojlari uchun butunlay o'simliklarga qaram bo'lgan, shuning uchun ming yillar davomida o'simliklardan dori sifatida foydalangan.

Insoniyat madaniyatining rivojlanishi davomida dorivor o'simliklardan foydalanish sehrli-diniy ahamiyatga ega bo'lib, har bir madaniyatda mavjud bo'lgan salomatlik va kasallik tushunchalariga nisbatan turlicha qarashlarga ega bo'lgan. So'nggi 3000 yil davomida Xitoy, Hindiston va Afrikadagi ananaviy tibbiyot kabi ko'plab o'simliklar sog'liqni saqlash amaliyotida qo'llaniladi. Bundan tashqari, bir necha turli o'simliklar asrlar davomida tabobat yo'lida turli talqinlar asosida foydalanilgan. Masalan, Butun dunyo tibbiyot va farmasiyasi taraqqiyotiga Ibn Sino o'zining g'oyat katta ta'sirini o'tkazgani sir emas. Ibn Sino davrida farmasiya mustaqil fan sifatida ajralmagan edi. Ibn Sino o'zining farmasevtika masalalariga oid fikrlarini buyuk asari bo'lmish "Tib qonunlari"ning ayrim kitoblarida bayon etgan. Ulug' hakim dorivor o'simlik mahsulotlarini sifatli bo'lishi ularni o'z vaqtida yig'ishdan boshlanishini yaxshi bilgan.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan asosiy va zarur deb hisoblangan 252 ta dori vositalarining 11 foizi faqat o'simlik manbalaridan va sezilarli qismi tabiiy prekursorlardan olingan sintetik dorilardir. O'simliklar yangi dorilar uchun birikmalar, biomimetik sintezni rivojlantirish va hali ma'lum birikmalarga tegishli bo'lmagan yangi terapevtik xususiyatlarni kashf qilishni taklif qiladi. Ko'pgina hollarda, dorivor

o'simliklarning xom ekstrakti dori sifatida ishlatilishi mumkin. Dunyo bo'ylab 2-toifa diabetni davolash uchun 400 dan ortiq aa'anaviy o'simliklar yoki o'simliklardan olingan mahsulotlar ishlatilganligi taxmin qilinmoqda. Galega officinalis o'ti tomonidan ishlab chiqarilgan Galegine moddasi bunday kashfiyotning ajoyib namunasidir. Galegining eksperimental va klinik baholari 2-toifa diabet uchun asos terapiyasi bo'lgan metforminni kashf qilish uchun farmakologik va kimyoviy asos bo'ldi. O'simliklardan olingan vositalar saraton kasalligini davolashda ham qo'llaniladi. Vinkristin, taksol, vinblastin, lotinlar, irinotekan va topotekan va epipodofillotoksindan olingan etoposid kabi bir qancha saratonga qarshi vositalar butun dunyoda klinik qo'llaniladi. Bundan tashqari, u oziq-ovqatda ziravorlar yoki ziravorlar sifatida ishlatilgan, bu esa o'z navbatida odamlarga salomatlik uchun foydali bo'ladi.

Inson salomatligini yaxshilashda dorivor o'simlik muhim rol o'ynadi, bu o'simliklardan terapevtik foydalanishga bo'lgan qiziqishning ortishiga olib keldi. Ushbu o'simliklardan sog'liqni saqlash amaliyotida foydalanish ortib bormoqda. Buning sababi shundaki, u aa'anaviy sintetik dori shakli bilan solishtirganda, mohiyatan juda arzon va juda hamyonbop. Shu bilan birga, uni hech qanday retseptisiz iste'mol qilish mumkin, bu esa uni osonlik bilan olish imkonini beradi. Bundan tashqari, dorivor o'simliklar ma'lum sharoitlarni davolashda boshqa dori shakllariga nisbatan samaraliroq ekanligi ma'lum, ularning barchasi tabiiydir. Ushbu o'simliklarni qo'llash bilan aa'anaviy tibbiyotdan kelib chiqadigan nojo'ya ta'sirlarning oldini oladi, bu esa uni kamroq zararli qiladi. Sintetik giyohvand moddalarni suiiste'mol qilganda yoki noto'g'ri ishlatilsa, bu o'simliklardan foydalanishning oldini olish mumkin bo'lgan boshqa muammolarga olib keladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining ko'pchiligi aa'anaviy farmakologik davolanishga ega emas, shuning uchun o'simliklar va xalq tabobatidan foydalanish. Bundan tashqari, ekologik xabardorlik "tabiiy" mahsulotlarning zararsizligini ko'rsatadi; foydalanuvchilar undan foydalanish natijasida sog'liq uchun minimal xavfga duch kelishadi.

Biosferadagi o'simliklar olamining ko'pgina turlariga bo'lgan talab va ehtiyojlar ortib bormoqda. Dorivor o'simliklar odamlarga o'zlarining ko'plab muhim ehtiyojlarini oziq-ovqat, kiyim-kechak hamda hayotni saqlaydigan farmatsevtika vositalarini taqdim etdi. Biroq, dorivor o'simliklar antropogen ta'sirlar natijasida kamayib hatoki ayrim turlari yuqolib ketmoqda. Shuning uchun bu o'simlik turlarini saqlab qolish uchun antropogen ta'sirlarda muhofaza qilish, uzluksiz ta'minlash uchun xonakilashtirish va etishtirish bo'yicha ataylab harakat qilish tavsiya etiladi. Dorivor o'simliklarni yanada foydali xususiyatlari haqida yanada izlanish va ular tarkibidagi moddalardan samarali foydalanish jarayonlarini takomillashtirish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu ali ibn Sino. *Tib qonunlari*. –Toshkent Xalq merosi, 1993 T. 1. T. 190-192.
2. Sandberg F, Corrigan D. *Natural remedies: Their origins and uses*. Abingdon: Taylor and Francis. 2001.
3. Idu M. *The plant called medicine: The 104th Inaugural Lecture Series of University of Benin City, Nigeria*: Calameo; 2009.
4. Maxmudjonova K.S., Nazarova Z.A., Tureeva G.M., Fayzullaeva N.S., Nazirova Ya. *“Dori tayyorlash texnologiyasi” fani uchun ma'ruzalar matni*. T.-2005.
5. Akinyemi O, Oyewole SO, Jimoh KA. *Medicinal plants and sustainable human health: a review*. *Horticult Int J*. 2018;2(4):194-195. DOI: 10.15406/hij.2018.02.00051